

## Architecture Architektūra

# MIESTOVAIZDIS: SAMPRATA IR TYRIMŲ KILMĖ

Lina PANAVAITĖ \*

*Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Vilnius, Lietuva*

Gauta 2022 m. lapkričio 9 d.; priimta 2023 m. kovo 30 d.

**Santrauka.** Miestovaizdžio tyrimai miesto morfologijos tyrimų kontekste yra palyginti nauja kryptis. Norint suvokti tyrimų apimtį ir poreikį, pirmiausia reikia atsakyti į klausimą, kas yra miestovaizdis ir kaip jis gali būti suprantamas įvairios krypties tyrimų kontekste, koks yra tiriamas objektas. Svarbu suvokti, kodėl atsirado poreikis tokios krypties tyrimams ir kokią įtaką tai turėjo miestų planavimui ir projektavimui. Straipsnyje siekiama įvardinti miestovaizdžio sampratą skirtingų tyrėjų akimis, aprašyti galimus miestovaizdžio suvokimo ir tyrimų būdus, atskleisti miestovaizdžio tyrimų kilmę ir poreikį šių dienų miestų projektavimo plotmėje. Pagrindinis straipsnio tikslas – išsigryninti miestovaizdžio sąvokos apibrėžimą.

**Reikšminiai žodžiai:** miestas, miestovaizdis, morfologija, sąvoka, urbanistinė struktūra, urbanistinis projektavimas.

## Įvadas

Miestovaizdžių tyrimai miesto morfologijos tyrimų kryptyje yra palyginti naujas darinys. Miestovaizdžių mokslinių tyrimų pradžia galima laikyti po Antrojo pasaulinio karo Jungtinėje Karalystėje prasidėjusį miestovaizdžio judėjimą. Iki tol miestovaizdžių formavimosi raida buvo tiesiogiai sietina su miestų ir žmonijos istorija apskritai. Pirmieji miestovaizdžiai atsirado žmonėms pradėjus kurti nuolatines gyvenvietes, kurios iš nedidelių kaimų laikui bėgant peraugo į miestus ir galiausiai į megapolius. Miestų formavimosi procesas yra nenutrūkstamas veiksmas, kurį pradžioje buvo galima tiesiogiai susieti su konkrečiu laikotarpio politinės, ekonominės, socialinės, kultūrinės ir kt. sąmonės apraiškomis, technologinėmis galimybėmis. Kitaip sakant, miestų formavimosi procesai iki XIX a. pab. buvo ganėtinai vientisi, paklūstantys vyraujančiai ideologijai. Būtent XIX a. pab. įvykus didelei technologinei pažangai, į viešąją erdvę pradėjo skintis įvairios miestų formavimo idėjos, dažnu atveju priešingos ar net paneigiančios senąsias. Dauguma tokių idėjų išliko tik idėjomis, tačiau po Antrojo pasaulinio karo, kai dalis miestų buvo smarkiai apgriauti, ieškant naujos gyvenimo kokybės atsirado reali galimybė įgyvendinant naujo tipo projektus nustelbti senąsias, istorines miestų dalis. Būtent šis laikotarpis ir buvo akstinas atsirasti miestovaizdžio kaip miesto struktūrinės dalies tyrimų poreikiui. Šiandien miestovaizdžio tyrimų poreikio aktualumas nėra nesumenkęs, nes statybos

sektorius tapo orientuotas ne tiek į vientisos miesto urbanistinės struktūros kūrimą, kiek į vystytojų poreikių tenkinimą, o tai sukelia naujų problemų, kitokių, aktualių sprendimų poreikį. Kuriasi didelio aukštingumo ir masės nauji miesto centrai su savita urbanistine struktūra, kuri sparčiai kinta reaguodama į rinkos pokyčius. Šiuolaikiniai miestovaizdžių tyrimai turi atliepti ne tik esamų struktūrų išsaugojimą ir reprezentavimą, bet ir naujų miestovaizdžių kūrimo principus, galimus pokyčius reaguojant į besikeičiančius rinkos poreikius.

Miestovaizdžio tyrimai – kompleksiniai miesto morfologijos tyrimai, kurie apima architektūrinių urbanistinių struktūrų vertinimą tiek iš žmogaus, tiek iš viso miesto ar jos dalies suvokimo mastelio. Šie tyrimai apima estetinių meninių, techninių parametrų analizę, istorinius tyrimus, žmogaus jutimini suvokimą.

Straipsnio pagrindinis tyrimo objektas yra miestovaizdžio samprata, kurios suvokimas yra tolesnių miestovaizdžių tyrimų pamatas. Tikslas – įvertinti, kaip miestovaizdžio sąvoka suprantama skirtingų Lietuvos ir užsienio autorių darbuose bei skirtingose tyrimų kryptyse, išsigryninti miestovaizdžio sąvokos apibrėžimą, miestovaizdžio vertinimo ir formavimo principus. Siekiama ne tik įvertinti ir aprašyti galimus miestovaizdžio suvokimo bei tyrimų būdus, suprasti miestovaizdžio tyrimų kilmę ir poreikį šių dienų miestų projektavimo kontekste.

\*Autorius susirašinėti. El. paštas [lina.panavaite@vilniustech.lt](mailto:lina.panavaite@vilniustech.lt)

## 1. Miestovaizdžio sąvoka ir samprata

Pirmą kartą žodis „miestovaizdis“ buvo paminėtas „Oksfordo anglų kalbos žodyne“ 1880 m., o nuo 1889 m. vartojamas dabartine prasme (Whistler & Reed, 1970). Visgi miestovaizdžio samprata skirtinguose literatūros šaltiniuose gali būti traktuojama įvairiai. Skirtumus lemia profesinis laukas, kuriame sąvoka vartojama, nagrinėjamas objektas ir jo mastelis, patirties suvokimas. Galima išskirti tris apibendrintus miestovaizdžio suvokimo būdus: geografinį, architektūrinį urbanistinį ir vaizdinį (1 pav.).

Geografinė prasme miestovaizdis, arba miestietiškas (antropogeninis, urbanizuotas) kraštovaizdis, išskiriamas kaip vienas iš kraštovaizdžio tipų. Goodall (1987) „Žmogaus geografijos žodyne“ nurodo, kad „miesto peizažas“ yra urbanistinis „kraštovaizdžio“ atitikmuo – didmiesčio ar miesto vizualinis modelis (kaip fizinis vienetas, integruojantis gatvės planą ar išdėstymą, architektūrinį stilių ar struktūrą ir žemės naudojimą bei funkciją), kuris gali būti siejamas su miesto gyventojų susikurtu „miesto įvaizdžiu“. To paties žodyno penktame leidime miestovaizdis jau apibūdinamas kaip stebimi miesto formos vienetai, kuriuos galima kartografuoti ir klasifikuoti (Gregory et al., 2009). Visgi svarbu suvokti, kad kraštovaizdis taip pat gali būti suvokiamas skirtingais masteliais ir pjūviais, neįtraukiant miestovaizdžio kaip urbanistinio darinio, pavyzdžiui, Basalykas knygoje „Lietuvos kraštovaizdis“ (2014) kraštovaizdį nagrinėja žemėvaizdžiais – tipologiniu pagrindu. Taip pat yra gerai žinomas šio autoriaus kraštovaizdžio skirstymas fiziniiais geografiniais rajonais.

Architektūriniu urbanistiniu aspektu miestovaizdį galima apibrėžti kaip ekonominių, politinių, socialinių ir technologinių sąlygų kaitos atspindį miesto audinyje. Kiekvienas laikotarpis miestų vystymosi istorijoje paliko ryškius pėdsakus, kurie atsispindi ne tik pastatų architektūroje, bet ir struktūriniame audinyje, proporcijose, mastelyje. Miestovaizdį būtų galima įvardyti kaip unikalią urbanistinę struktūrą, kuri susideda iš kertinių elementų, leidžiančių ją identifikuoti. Kalbant apie miestovaizdžio kaip miesto dalies fizinę struktūrą, svarbu suprasti, kad ji gali būti vertinama dviem būdais – iš vidaus ir iš išorės. Iš išorės miestovaizdis geriausiai suvokiamas vertinant bendrai visą miesto vaizdą iš paukščio skrydžio, dėl to identifikuojamas užstatymo morfotipas, mastelis, aukštis, tankis, pastatų stogų konfigūracija, gatvių tinklo struktūra

ir kt. Išoriniam vertinimui taip pat priskirtinas miesto panoraminių vaizdų vertinimas iš tam tikrų apžvalgos taškų. Iš vidaus miestovaizdis suvokiamas vertinant iš žmogaus stebėjimo lygio, kuris apima gatvių, alėjų, upių prospektų suvokimą, mastelį, spalvas, medžiagiškumą.

„Urbanistikos terminų žodyne“ pateikiami trys miestovaizdžio sąvokos apibrėžimai. Pirmoji miestovaizdžio sąvoka apibrėžiama kaip miesto forma ir jo vizualinė išraiška – gatvių išvaizda, įskaitant tai, kaip gatvės sudedamieji komponentai jungiasi su vietove (Cowan, 2005). Cullen (2007) teigimu, vienas pastatas – tai architektūra, du pastatai – miestovaizdis. Antroji sąvoka iliustruoja, kad miestovaizdis – tai požiūris į miesto dizainą, kuris remiasi miestovaizdžio formavimo koncepcija. Trečioji sąvoka miestovaizdį apibrėžia kaip miesto dalį, kuri gali būti apžvelgiama viename vaizde.

„Urbanistikos terminų žodyne“ pateikiami miestovaizdžio apibrėžimai referuoja į miesto ar miesto struktūrinio vieneto fizinės apimties charakteristikas, kurios gali būti skirtingai pozicionuojamos. Pirmasis nurodytas apibrėžimas kalba apie urbanistinės struktūros suvokimą būnant jos viduje, iš žmogaus apžvalgos lygio. Antrasis orientuotas į miestovaizdžio formavimo procesą. Trečiasis nusako miesto vaizdo suvokimą iš nurodytų apžvalgos vietų, iš kurių geriausiai atsiskleidžia miestovaizdžio charakteristikos.

Kiti užsienio ir Lietuvos autoriai, nagrinėję miestovaizdį architektūriniu ir urbanistiniu aspektu, sąvoką apibrėžia skirtingai, visgi apibendrintai galima teigti, kad miestovaizdžio samprata orientuota į miesto fizinių struktūrų charakteristikas. Conzen (2004) miestovaizdį (angl. *townscape*) apibrėžia kaip formų kombinaciją, priklausančią tokioms trimis sisteminėms kategorijoms: miesto planas, užstatymo struktūra ir žemės naudojimas. Autorius nurodo, kad kiekviename miestovaizdyje šios kategorijos yra glaudžiai tarpusavyje susijusios. Pagrindinė miestovaizdžio, kaip ir bet kurio kito kultūrinio kraštovaizdžio, ypatybė yra įvairių miesto struktūrų, atsiradusių skirtingais laikotarpiais, mišinys tarp jau susiklosčiusiu formų (Conzen, 2004). Cullen (2007) miestovaizdį aprašo kaip meną vizualiai suderinti ir organizuoti pastatus, gatves ir erdves, taip sudarant urbanistinę aplinką. Solomon (1996) teigia, kad miestovaizdžio analizė – tai gebėjimas atpažinti pastatų stilius ir jų ryšį su istoriniais laikotarpiais. Tylor mano, kad miesto kompozicija yra menas kurti ar



GEOGRAFINIS



ARCHITEKTŪRINIS-URBANISTINIS



VAIZDINIS

1 paveikslas. Miestovaizdžio suvokimo būdai  
Figure 1. Ways of perceiving the townscape

formuoti miestovaizdžius, ir apibrėžia jų sudėtinės dalis, tokias kaip vietovė, objektai vietovėje (pastatai, kitos žmogaus sukurtos struktūros, medžiai ir augalai), išvystytos viešosios erdvės, kvapai, garsai, įvairūs paviršiai ir žmonės. Lietuvoje Daunora, Vyšniūnas, Kirvaitienė (2004) ir Vanagas (2008) miestovaizdį apibūdina kaip struktūrinę miesto dalį, pasižyminčią erdvinės ir plano struktūros, užstatymo aukštumo ir architektūrinio įvaizdžio vienybe.

Miestovaizdžio, arba kitaip miestietiškojo kraštovaizdžio, sąvoką Lietuvos Respublikos teisinėje bazėje galima rasti Lietuvos Respublikos kraštovaizdžio politikos kryptį aprašė, patvirtintame Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gruodžio 1 d. nutarimu Nr. 1526. Apraše pateikiama bendrinė kraštovaizdžio sąvoka ir miestovaizdis išskiriamas kaip vienas iš kraštovaizdžio tipų. Miestiškas (antropogeninis, urbanizuotas) kraštovaizdis – žmogaus labai pakeistas, jo veiklos veikiamas, palaikomas ir vystomas kraštovaizdis (miestai, miesteliai, kompaktiškai užstatytų kaimų ir didelių techninių inžinerinių kompleksų teritorijos).

Taip pat svarbu paminėti, kad miestovaizdis gali būti nagrinėjamas ir socialiniu, kultūriniu aspektu. Zaleckis (2005) miestovaizdį apibrėžia kaip vienu metu idealių ir materialių kultūros artefaktų visumą. Anot autoriaus, miesto kūną sudaro medžiaginis, mentalinis ir socialinis miestovaizdžiai. Taip pat autorius miestovaizdį įvardija kaip mieste vykstančių procesų, o kartu ir kultūros veiksmų bei pokyčių veidrodį ar net holograminį vaizdą, leidžiantį vizualiai suvokti dažnai nematomus fenomenus. I. Povilaitienė nagrinėjo miestovaizdžio holistinį identitetą, išskirdama tokias tyrimų kryptis, kaip emocinis identitetas, kontekstualusis identitetas, fizinis identitetas. Toks miestovaizdžio suvokimas ir vertinimas glaudžiai siejasi su architektūriniu urbanistiniu suvokimu.

Vaizdinis miestovaizdžio suvokimas suprantamas kaip miesto siluetas prieš horizontą, vaizdas į miestą iš lėktuvo ar dangoraižio, taip pat kaip vaizdingas miesto ar dalies vaizdas, naudojamas paveikslams ar nuotraukoms. Anot Tahalea et al. (2022), architektūrinė fotografija gali būti naudojama pastato elementams dokumentuoti tiek kaip visumą, tiek kaip atskiras detales, taip pat ir urbanistinės struktūros estetiką. Autorių nuomone, urbanistinė estetika yra įrankis urbanistinėms struktūroms identifikuoti, tai elementas, reikalingas miesto zonų dinamikai suvokti. Miestovaizdžio suvokimas iš nuotraukų, paveikslų būdingas eiliniam miesto stebėtoju, miesto svečiui, kuris, matydamas tam tikrus populiarius, dažnai spaudoje, knygoje matomus vaizdus, identifikuoja tam tikras miesto dalis, urbanistinės struktūros skirtumus, nenagrinėdamas urbanistinės kompozicijos, morfologijos ir kitų aspektų iš esmės. Miestovaizdžio suvokimo iš nuotraukų nereikia paisyti su išorinio miestovaizdžio vertinimu, kuris priskirtinas architektūriniam urbanistiniam miestovaizdžio suvokimui ir turi būti atliekamas srities specialistų.

Įvertinus vartojamas miestovaizdžio sąvokas užsienyje ir Lietuvoje, galima daryti išvadą, kad miestovaizdžio kaip tyrimo objekto suvokimas skiriasi priklausomai nuo sferos, kurioje atliekami tyrimai, vykdomų tyrimų krypties ir tiriamo objekto mastelio.

Apžvelgus miestovaizdžio suvokimo lauką, miestovaizdį būtų galima apibrėžti kaip miesto struktūrą, susiformavusią tam tikru istoriniu laikotarpiu, tiesiogiai priklausomą nuo politinių, ekonominių ir socialinių sprendimų, kurios fizinę išraišką atspindi charakterizuojančių architektūrinių estetinių aspektų visuma.

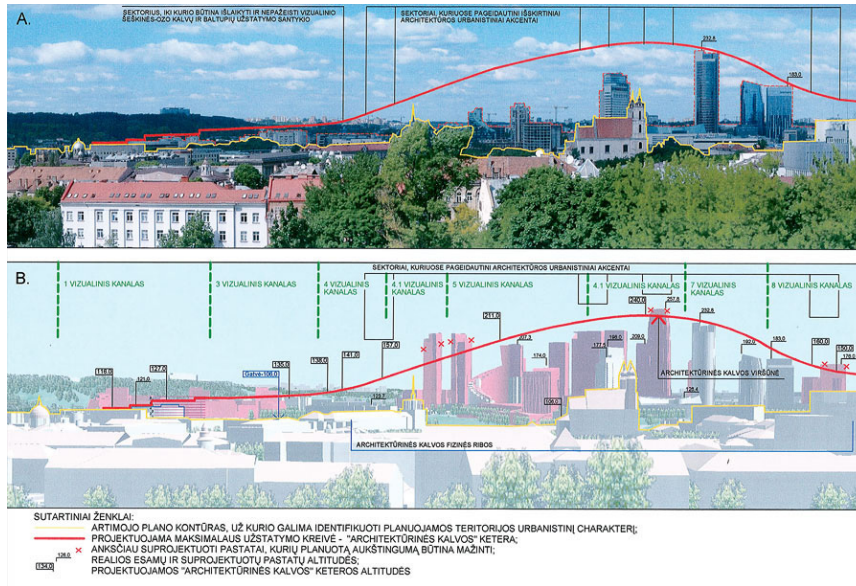
## 2. Miestovaizdžio vertinimo ir formavimo principai

Peržvelgę miestovaizdžio sąvokas, vartojamas profesinalioje ir ne tik literatūroje, toliau panagrinėsime galimus miestovaizdžio vertinimo ir formavimo principus. Šiuo atveju miestovaizdis toliau bus nagrinėjamas tik miesto morfologijos tyrimų požiūriu, atmetant geografinį ir vaizdinį (kai vaizdas suvokiamas kaip produktas jo nenagrinėjant (atvirukas, paveikslas), bet ne miesto formavimo proceso rezultatas, turintis nustatytus kriterijus) suvokimo būdus. Peržvelgus iki šiol nagrinėtus miestovaizdžio sąvokos apibrėžimus, galima išskirti šiuos miesto kaip urbanistinės struktūros vieneto miestovaizdžių vertinimo būdus:

- **Išorinis miestovaizdis** vertinamas ir formuojamas iš paukščio skrydžio arba tam tikrų apžvalgos taškų, iš kurių geriausiai atsiskleidžia apžvelgiamo miestovaizdžio vertė ir charakteristika. Tai apibendrintas miesto ar jo dalies vaizdas, susidedantis iš antropogeninės ir gamtinės aplinkos.
- **Vidinis miestovaizdis** vertinamas ir formuojamas iš žmogaus apžvalgos lygio – tai gatvių, upių prospektai, viešosios urbanistinės erdvės ir jų suvokimo pokyčiai žmogui judant toje erdvėje.

Kalbant apie išorinio miestovaizdžio (2 pav.) formavimą, pagrindinis tikslas yra sukurti vientisą, harmoningą miesto ar jo dalies vaizdą, kuris būtų atpažįstamas pagal nustatytų charakteristikų visumą. Išorinį miesto vaizdą apibūdinantys pagrindiniai kriterijai:

- **Foninis užstatymo aukštis** – vyraujantis pastatų aukštis konkrečioje miesto dalyje – struktūriniame elemente.
- **Vertikali dominantė** – urbanistinę ir gamtinę struktūrą semantizuojantis statinys, ne mažiau kaip du kartus viršijantis vidutinį užstatymo foną (Daunora et al., 2004). Didmiesčiuose svarbu ne tiek pačios dominantės, kiek jų išdėstymo principas erdvėje. Dominantės, kurios dažnu atveju gali būti priskiriamos aukštybinių pastatų kategorijai, gali būti dėstomos kompleksiskai formuojant tam tikrus urbanistinius vienetus (pvz., Vilniaus urbanistinė architektūrinė kalva) ar taškiniu principu – pavieniai objektai erdvėje (pvz., Vilniaus Senamiestis);
- **Panorama** – iš tam tikro apžvalgos taško matomas daugiaplanis urbanizuoto ar gamtinio kraštovaizdžio vaizdas (Daunora et al., 2004).
- **Siluetas** – tolimas kontūrinis užstatymo ar gamtinio elementų vaizdas dangaus skliauto fone (Daunora et al., 2004).
- **Architektūrinė išraiška** – tam tikros miesto dalies ar struktūrinio vieneto meninė kompozicinė išraiška (mastelis, pastatų stogų konfiguracija, spalva).



2 paveikslas. Išorinės miestovaizdžio struktūros vertinimo ir galimybių konstravimo pavyzdys Lietuvoje (Motieka, 2009)  
 Figure 2. An example of the evaluation of the external structure of the cityscape and the construction of possibilities in Lithuania (Motieka, 2009)

– **Užstatymo morfotipas** – tūrinė ir erdvinė objektų (pastato, statinio, komplekso, įrenginių ir pan.) kompozicija miesto struktūros vietoje (sklypo, kvartalo, jų grupės ir pan.), jos išsidėstymas teritorijoje pagal jai būdingus užstatymo ypatumus (Alistratovaitė, 2004). Užstatymo morfotipas vertinant išorinį miesto vaizdą suvokiamas tik artimoje perspektyvoje pakitus į tam tikrą aukštį.

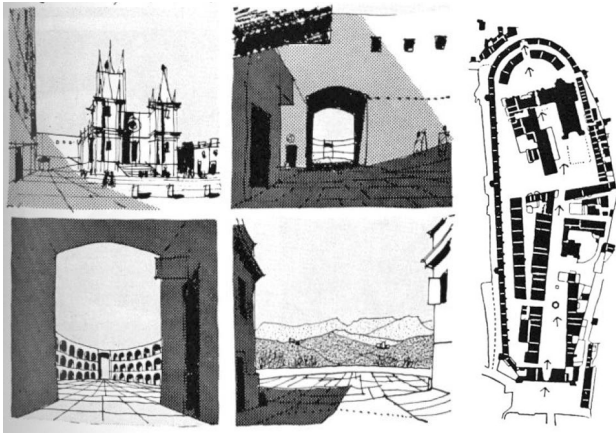
Mokslinėje veikloje išorinio miestovaizdžio vertinimas naudojamas urbanistinėms struktūroms išsaugoti, reprezentuoti, kaitai ir galimoms formavimo galimybėms apibrėžti, šios srities tiriamiesiems darbams. Praktinėje veikloje išorinio miestovaizdžio formavimas realizuojamas atliekant panoraminių vaizdų kontrolę, vertinant vizualines pasekmes miestui. Toks vertinimas yra ypač aktualus kalbant apie aukštybinių pastatų statybą mieste, kurie daro didžiausią vizualinį poveikį vaizdų kaitai. Šiuo metodu nustatomos galimos statybos zonos, siluetas, saugotini objektai ir kt.

Vertinant vidinį miestovaizdį (žr. 3 pav.) suvokiama artimoji stebėtojo aplinka. Geriausiai vidinio miestovaizdžio formavimo principus aprašė Cullen knygoje „The Concise Townscape“ (2007). Joje, aprašydamas vidinio miestovaizdžio vertinimą, autorius teigė, kad aplinka suvokiama judant joje ir patiriant atskirus judėjimo etapus. Kitaip tariant, aplinka suvokiama kaip charakteringų etapų seka, kuriuose veikia skirtingi pojūčiai, matomi skirtingi vaizdai. Autorius savo knygoje vertina, kaip tam tikra vieta gali būti suvokiama būnant joje, t. y. čia, ir kaip būnant joje galima suvokti, ką matysime eidami toliau, t. y. ten. Itin svarbūs galimi žmogaus judėjimo scenarijai, nes juos formuoja besikeičiantys, išskylantys vaizdai. Cullen pasiūlė daugybę vidinio miestovaizdžio formavimo instrumentų – nuo tūrio ir masės suvokimo judant erdvėje iki smulkių detalių įvertinimo bei žmogaus jutiminio erdvės ir vietos

suvokimo. Straipsnyje pateikiami keli pavyzdiniai vidinio miestovaizdžio formavimo instrumentai:

- **Uždara perspektyva** (angl. *closed vista*) – perspektyvinio vaizdo centre esantys objektai (pastatai), išsiskiriantys iš aplinkos ir kviečiantys į juos atkreipti dėmesį.
- **Nukreipimas** (angl. *deflection*) – vaizde matomas kampu stovintis (pasisukęs) objektas, sukeliantis smalsumą ir norą judėti tam tikra kryptimi suvokiant, kad objekto (pastato) pasukimas yra ne atsitiktinis, o turintis tam tikrą prasmę.
- **Iškišimas ir įtraukimas** (angl. *projection and recession*) – tai objektų (pastatų) pozicionavimo būdas įtraukiant priekinį fasadą į kvartalo gilumą arba priešingai – ištraukiant į gatvės erdvę. Cullen teigimu, taip stebėtojas negalės iškart suvokti viso gatvės vaizdo, kitaip nei gatvėse, kur visi priekiniai fasadai yra vienoje užstatymo linijoje, todėl atsiranda intriga, būtina kokybiškam miestovaizdžiui.
- **Susiaurėjimai** (angl. *narrows*) – tai erdvių jungčių susiaurinimas prieš joms įsiliejant į aikštes. Šis metodas sukonzentruoja judėjimo srautą ir išryškina aikščių erdvės pojūtį.
- **Uždarymas** (angl. *closure*) – tai lininės miesto sistemos (gatvių, praėjimų ir t. t.) suskaidymas į vizualiai suprantamus ir nuoseklius kiekius (blokus), išlaikant progreso pojūtį.
- **Įvykis** (angl. *incident*) – tai orientyras erdvėje, galintis išsiskirti savo aukščiu (pvz., bokštas, varpinė), spalva, detalėmis, kurio paskirtis – bent trumpam sulaukyti stebėtojo akį.

Visgi, nors Cullen laikomas vidinio miestovaizdžio tyrimų pradininku, jo darbai yra itin naudingi miesto judėjimo jame ir jo suvokimo teorinei analizei, tačiau į praktinį taikymą kelio nerado dėl sudėtingo pritaikomumo ir reglamentavimo galimybių trūkumo.



3 paveikslas. Vidinės miestovaizdžio struktūros vertinimas (Cullen, 2007)

Figure 3. Assessment of the internal structure of the townscape (Cullen, 2007)

Stebėtoji, neturinčiam sąsajų su urbanistikos ir architektūros mokslu, vidinį miesto suvokimą geriausiai apibūdina aiškiai suprantamos fizinės charakteristikos, tokios kaip architektūrinė išraiška (fasadų stilistika, durys, langai, erkeriai, balkonai, portikai, bokšteliai ir kt.), viešosios erdvės (gatvė, krantinė, aikštė, parkas, skveras, kurdoneras ir kt.), dominantės ir orientyrai, medžiagiškumas, spalva, gatvės pločio ir pastatų aukščio santykis.

Be jau aptartų vidinio ir išorinio miestovaizdžio vertinimo būdų, galima išskirti ir trečiąjį – analitinį techninių / erdvės parametrų vertinimą, kuris galimas tik atliekant planinę erdvinę miesto struktūrinės dalies analizę. Visgi jei iki šiol aprašytasis išorinis ir vidinis miestovaizdžio vertinimas galimas ir sudedamųjų elementų psichologiniu poveikiu stebėtoji, šis vertinimas yra išskirtinai siejamas su urbanistikos mokslo ir praktine veikla. Išskirtini šie miestovaizdį apibūdinantys techniniai parametrai:

- **Plano struktūra** – miestą ar jo dalį ar kvartalų grupę formuojančio gatvių tinklo kompozicinė sistema (Daunora et al., 2004).
- **Kvartalo dydis** – kvartalo fiziniai parametrai (metrais).
- **Užstatymo aukštis** – maksimalus arba minimalus pastatų aukštis matuojamas metrais nuo pastatų (jų dalių) žemės paviršiaus vidutinės altitudės iki pastatų (jų dalių) stogo kraigo ar jų konstrukcijos aukščiausio taško.
- **Užstatymo tankis** – pastatų ir turinčių stogą inžinerinių statinių antžemine dalimi užstatomo ploto, nustatomo pagal išorinių sienų ar kitų atitvarų projekciją į žemės paviršių, santykis su kvartalo plotu.
- **Užstatymo intensyvumas** – teritorijos naudojimo efektyvumą nusakantis užstatymo rodiklis, išreiškiamas sklypo pastatų bendrųjų plotų sumos santykiu su sklypo plotu (bendrojo ploto tankis) arba sklypo pastatų statybinių tūrių sumos santykiu su kvartalu (tūrio tankis).
- **Gatvių pločio ir pastatų aukščio santykis.**
- **Aukštybinių pastatų išdėstymas plane.**
- **Vidinė kvartalų struktūra, kiemų dydžiai.**
- **Viešosios erdvės, jų tipologija, dydžiai.**

Apibendrinant galimus miestovaizdžio vertinimo ir formavimo principus, teigtina, kad išorinio miestovaizdžio valdymas yra itin svarbus instrumentas padedantis reprezentuoti miestą įvairiais aspektais (istoriniu, moderniu ir kt.), formuoti miesto įvaizdį. Netinkamas miesto struktūrinių dalių planavimas gali sukelti neigiamas vizualines pasekmes bendram miesto vaizdui. Kryptingas vidinio miestovaizdžio formavimas yra itin aktualus kasdieniam miesto gyventojui, gali paveikti jo kasdienes patirtis, keisti judėjimo kelius ir t. t. Vidinis miestovaizdis vertinamas ne tik estetinė, bet ir funkcinė prasme, nes vienokių ar kitokių paslaugų prieinamumo galimybės formuoja vartotojų judėjimo mieste įpročius. Analitinis, techninis miestovaizdžio vertinimas visada yra gera priemonė, padedanti nustatyti ir įvertinti pokyčius, galimas plėtros galimybes. Visgi tiksliausias ir geriausias rezultatus garantuojantis yra kompleksinis miestovaizdžio vertinimas, taikant visus iki šiol įvardytus vertinimo būdus miesto urbanistinėms struktūroms formuoti. Tyrimai turėtų būti atliekami nuo bendros miesto analizės iki konkretaus objekto projektinių pasiūlymų.

Išnagrinėjus miestovaizdžio sąvoką bei vertinimo ir formavimo principus, tikslinga suvokti, kodėl tiek užsienyje, tiek Lietuvoje atsirado miestovaizdžio tyrimų poreikis.

### 3. Miestovaizdžio tyrimai užsienyje

Miesto morfologijos tyrimai siejami su XVIII amžiaus pabaiga. Žymus filosofas ir poetas Goethe buvo pirmasis, aprašęs morfologijos idėją savo raštuose ir pristatęs vidinę struktūrą ir formos kaitos istoriją (Kristjānsdóttir, 2019). Visgi miestovaizdžio kaip urbanistinės morfologijos objekto tyrimai yra gerokai jaunesni ir jų ištakos siejamos su Antrojo pasaulinio karo pabaiga.

Vienas pirmųjų *miestovaizdžio* terminą pradėjo vartoti Sharp. 1948 m., kalbėdamas apie miestų formos tobulinimą, autorius miestovaizdį palygino su pagal analogiją lygiaverčiu menu, praktikuotu XVIII a. žemės gerintojų (Whistler & Reed, 1970). Pirmieji Sharp darbai buvo dedikuoti kaimų formavimuisi ir jų anatomijai, bet labiausiai jis išgarsėjo XX a. 4-ojo dešimtmečio viduryje ir pabaigoje, dirbdamas prie Durhamo, Ekseterio, Oksfordo, Solsberio istorinių centrų projektų. Be projektavimo veiklos, Sharp 1945 m. buvo išrinktas miestų planavimo instituto prezidentu ir 1947 m. Kraštovaizdžio instituto prezidentu (Erten, 2009). Jis intensyviai siekė, kad miestų planavimas ir kraštovaizdžio architektūra būtų pripažinti kaip atskiros disciplinos, turinčios nepriklausomus savivaldos organus (profesines organizacijas). Visgi įsimintiniausia Sharp veikla yra bendradarbiavimas su Hastings, kuris buvo žurnalo „Architectural Review“ redaktorius ir savininkas. Hastings savo žurnale 1949 m. ne tik išskyrė skiltį miestovaizdžio tyrimams, smarkiai prisidėjo prie miestovaizdžio judėjimo, bet ir slapyvardžiu De Wolfe rašė straipsnius ir knygas šia tematika. Anot De Wolfe, miestovaizdžio atsiradimas yra nauja radikali architektūros tradicija (Whistler & Reed, 1970). Be kita ko, būtent Hastings kaip vieną iš miestovaizdžio skilties

bendraautorijų pasamdė Cullen, kuris dabar žinomas kaip vienas žymiausių šios tyrimų krypties autorių, taip pat Pevsner – žinomą meno istoriką.

Cullen (1914–1994) miestovaizdžio tyrimus pakėlė į kitą lygmenį. Sharp daugiau nagrinėjo miesto perspektyvas, kartu su planais savo tyrimus perteikdamas maketuose ir nuotraukose, ką dabar galėtume pavadinti išorinio miestovaizdžio tyrimais, o Cullen pradėjo tyrinėti miesto vidinių erdvių pokyčius. Anot autoriaus, miestas yra dramatiškas įvykis jo paties aplinkoje (Cullen, 2007). Nepriklausomai nuo to, kokie tyrimai būtų atliekami ir kiek skirtingų sričių specialistų dirbtų tam, kad miestas sklandžiai veiktų, jei miestas bus nuobodus ir bedvasis, jis tiesiog neveiks. Miestui reikalinga emocija. Savo knygoje „The consise Townscape“ Cullen išskiria tris būdus, kaip žmogus suvokia aplinką. Pirmiausia išskiriamas nuoseklus vaizdų pokyčio suvokimas (angl. *serial vision*). Šiam pokyčiui suvokti didelę įtaką turi žmogaus atstumas iki matomo objekto. Antra, išskiriamas vietos, kurioje yra stebėtojas, identifikavimas – kaip jis suvokia vietą, kurioje yra dabar, ir vietą kurioje norėtų atsirasti (angl. *here and there*), kokius ženklus pastebi judėdamas ta kryptimi. Trečia, išskiriama, kaip žmogus suvokia jį supančią aplinką (angl. *fabric*), t. y. architektūrinės detales, medžiagiškumą, spalvas ir kt. Cullen galima pavadinti vidinio miestovaizdžio tyrimų pradininku. Visgi jo aprašoma miestovaizdžio konstravimo teorija yra ganėtinai sunkiai taikoma praktikoje.

Sharp, Hastings, Cullen darbai miestovaizdžio tematika buvo laikomi pasipriešinimu po Antrojo pasaulinio karo prasidėjusiam modernizmo judėjimui. Jungtinėje Karalystėje tuo metu pramonės revoliucijos miestų planavimas buvo pripažintas netinkamu smarkiai karo suniokotai šaliai, o naujas modernistinis judėjimas, kuris pasižymėjo masine industrine statyba, šalyje sulaukė visuomenės pasmerkimo. Autoriai savo darbais į šalį stengėsi grąžinti kontekstualizmą kaip urbanistinio projektavimo tradiciją. Kontekstualizmo kaip miestų planavimo teorijos pradžia laikomas Giambattista Nolli Romos planas (1768 m.), kuriame buvo aiškiai pavaizduotos viešosios erdvės, jų sistema ir formos. Tokio tipo grafinis pristatymas tapo pirminiu miesto erdvės tyrimų įrankiu (Huimin & Ding, 2020). Dar iki Sharp, Hastings, Cullen prieš modernizmo judėjimo diktuojamus miestų planavimo kompozicinius aspektus pasisakė žymus kontekstualizmo šalininkas Sitte, kuris siūlė atsigręžti į klasikinį miestų planavimą. Jo darbai nebuvo dedikuoti miestovaizdžio tyrimams, bet buvo tiesiogiai susiję su šia morfologijos tyrimų kryptimi. Autorius teigė, kad miestų planavimas turi būti ne tik techninis uždavinys, bet ir meninis estetinis. Sitte išaukštino antikinį miesto planavimą, jo erdvių organizavimą. Kaip pamatinį miesto kūrimo elementą autorius nurodo reikšmingiausių aikščių ir gatvių sistemos formavimą.

Be jau minėtų miestovaizdžio krypties autorių darbų, Antrojo pasaulinio karo padaryta žala paveikė technologinius ir socialinius pokyčius miestuose, todėl svarbiu iššūkiu tapo naujos gyvenimo kokybės paieškos, o tai lėmė miestų reglamentavimo pokyčius. Dėl to architektai Holden ir Homford 1947 m. parengė pranešimą, kaip turėtų būti plė-

tojamasis pokarinis miestas (Short, 2004), aprašydami aukštybinių pastatų ir jų gretimybių planavimą panoramose, nekilnojamojo kultūros paveldo išsaugojimą ir kitas idėjas, kurios vėliau tapo miestų projektavimo reglamentais.

Švelnėjant miestų reglamentavimui, XX a. antroje pusėje atsirado poreikis aukštybinių pastatų statybai, kurie darė tiesioginį poveikį istoriniams miestovaizdžiams. Priešinimasis modernizmo judėjimui pasipildė priešinimusi aukštybinių pastatų statybai, ypač didžiuosiuose miestuose, tokiuose kaip Londonas. Visgi skirtingai nuo modernizmo judėjimo stabdymo, aukštybinių pastatų statyba tapo neišvengiamybe, nes jų statyba buvo tiek vystytojų, tiek miesto valdžios interesas. Dėl to 1969 m. Didžioji Londono taryba identifikavo tris aukštybinių pastatų reguliavimo zonas (Simon, 1996), kiekvienai iš jų numatė plėtros kriterijus ir įvedė panoramų iš nustatytų miesto apžvalgos taškų vaizdo reguliavimą ir vertinimą. Su aukštybinių pastatų statyba atsirado naujo tipo miestovaizdis, poreikis jį reglamentuoti, apsaugant gretimas istorines teritorijas.

Apibendrinant galima teigti, kad po Antrojo pasaulinio karo Didžiojoje Britanijoje prasidėjęs miestovaizdžio judėjimas ne tik veikė kaip pasipriešinimas vystantiems procesams, bet ir paskatino miesto urbanistinių struktūrų reglamentavimo poreikį, dėl ko tai ir buvo pradėta įgyvendinti.

Tuo pačiu metu, kitoje Atlanto vandenyno pusėje, miesto formavimo tyrimais aktyviai užsiėmė Lynch. Lynch buvo puikiai susipažinęs su žurnalo „Architectural Review“ propaguojamu miestovaizdžio judėjimu ir jį vertino (Serrano, 2019). Visgi, net jei atrodytų, kad Lynch ir Cullen tyrimai turi nemažai panašumų, paminėtina, kad Lynch buvo akademikas, todėl visi jo darbai turėjo aiškiają metodiką, buvo pagrįsti atvejų tyrimais ir apklausomis. Šio autoriaus tyrimus galima apibūdinti kaip metodo, kuris leistų suprasti ir analizuoti, kaip žmonės suvokia miesto fizinę formą, charakterį ir miesto atmosferą, kaip jie jame orientuojasi ir gyvena paiešką (Serrano, 2019). Žinomiausias šio autoriaus darbas – knyga „The Image of the City“, išleista 1960 m. Knygoje autorius, tyrinėdamas miesto vaizdus ir jų turinį bei siedamas juos su fizine forma, išskiria penkių tipų juos apibūdinančius elementus: jungtis, ribas, rajonus, mazgus ir akcentus. Nė vienas iš šių elementų negali egzistuoti vienas be kito: rajonai – tai struktūros su mazgais, apibrėžtais kraštais, sukarpyti prasiskverbiančiais takais su išbarstytais akcentais (Lynch, 1960). Lynch nuomone, visos idėjos yra bendra nuosavybė: jomis reikia dalintis, jas naudoti, diskutuoti ir tobulinti, jos negali būti saugomos ar rezervuojamos (Serrano, 2019).

Grįžtant prie modernizmo, nepriklausomai nuo vykusio pasipriešinimo šis architektūros stilius išplito visoje Europoje. Modernizmas išsiskyrė aplinkos nepaisymu, regioniniu supanašėjimu ir jo idėjos buvo kardinaliai priešingos iki šiol nusistovėjusioms. Miestų planavimo sistemoje tai pasireiškė masine industrine gyvenamųjų rajonų statyba. Buvo nepaisoma nusistovėjusių miestų formavimo tradicijų, naujai statomi gyvenamieji rajonai kūrė atsietus nuo istorinio miesto centro miestovaizdžius. Naujas miestovaizdis buvo šio tipo statybos rezultatas, tačiau tuo laikotarpiu jis neturėjo jokios koreliacijos su likusiu miestu.

Turbūt kontraversiškausias ir labiausiai atspindinčiu industrinės statybos laikotarpį modernizmo autoriumi reikėtų laikyti Le Corbusier. Jo idealiai sukonstruoto miesto formą įkvėpė žmogaus kūno išdėstymas ir funkcijos – kaip gyvas organizmas miestas susideda iš organizuotų dalių, kurios veikia kartu kaip visuma. Autoriui buvo itin svarbi geometrija – viskas turėjo būti simetriška ir standartizuota. Le Corbusier manymu, miestai galėjo būti kuriami bet kur – atsieti nuo konteksto, istorijos ir tradicijos (Tungare, 2001). Anot Le Corbusier, miesto planuotojas miestą turėtų traktuoti kaip tuščią popieriaus lapą, švərią staltiesę, ant kurios uždedama integruota kompozicija (Tungare, 2001). Pagrindinė tokio tipo miestų strategija – sukurti vertikalią architektūrą, aplink kurią būtų daug bendrų erdvių žmonėms naudotis ir mėgautis. Pėstiesiems, dviratininkams, automobiliams ir viešajam transportui buvo numatyti specialūs apvažiuojamieji maršrutai. Le Corbusier manė, kad organiškai besivystantys miestai veda į chaosą, kurį sunku kontroliuoti. Nors tiesiogiai autorius apie miestovaizdžio studijas ir tyrimus nekalbėjo, tačiau jo idėjos bendrą miestą ir jo dalių suvokimą keitė kardinaliai.

Nors Jungtinė Karalystė buvo laikyta pirmaujančia industrinės statybos technologijų šalimi, Prancūzijoje tokios statybos idėja laikyta vienintele ir nepaprasta, Švedija vykdė eksperimentinę tokio tipo gyvenamųjų rajonų statybą, taip pat Vokietijoje, Suomijoje ir kitose Vakarų Europos šalyse industrinė gyvenamųjų namų statyba neišplito dėl socialinių ekonominių ir politinių priežasčių. Rytų Europoje, tiksliau Sovietų Sąjungoje, laisvo planavimo industrinės gyvenamosios statybos rajonų (mikrorajonų) statyba įgavo pagreitį. Didelę tokio tipo statybų apimtį lėmė planinė ekonomika ir tai, kad visa žemė buvo valstybinė. Ypač buvo svarbus ideologinis pagrindas – socialinės visuomenės kūrimas. Taigi, nors po Antrojo pasaulinio karo prasidėję miestų statybos procesai pačioje pradžioje buvo panašūs tiek Rytų, tiek Vakarų Europoje, galiausiai politinių santvarkų ir su tuo atėjusių pasekmių skirtumas padiktavo pagrindinius miesto statybos ir kartu tuo laikotarpiu suformuotų miestovaizdžių skirtumus šalyse.

Vakarų Europos šalyse miestovaizdžio studijos, miesto struktūrinių dalių reglamentavimas profesinėje praktikoje yra aktualus iki šių dienų. Augant miestams veikiančios reglamentavimo sistemos yra peržiūrimos ir tobulinamos. Tai ypač atsispindi didelės apimties urbanistinių projektų įgyvendinimu – miestai planuojami kompleksiskai. Ypač Jungtinėje Karalystėje miestovaizdžio vertinimas turi reikšmingą vietą miestų projektavimo, planavimo ir išsaugojimo istorijoje, išlieka pagrindiniu aspektu, ypač susiejant profesionalų ir visuomenės požiūrį į esamą ir būsimą aplinką (Reeve et al., 2006). Nuo 1978 m. iki šių dienų šioje šalyje buvo atliekami miestovaizdžių tyrimai, parengtos vertinimo ataskaitos. Reeve, Goodey ir Shipley 1999–2003 m., taip pat Kropf 2017 m. išleistoje knygoje „Miesto morfologijos vadovas“ pasiūlė naujus, šiandien aktualius miestovaizdžių vertinimo metodus, jų pritaikymo galimybes. Pažymėtina, kad galias miesto formavimo tradicijas turinčiose šalyse visi siūlyti metodai yra orientuoti į praktinį pritaikymą

ir naudojimą, tad galima teigti, kad yra stiprus ryšys tarp mokslinės bendruomenės ir praktikos.

#### 4. Miestovaizdžių tyrimai Lietuvoje

Lietuvoje miestų planavimo ir projektavimo moksliniai tyrimai bei studijos yra palyginti nauja sritis, atsiradusi tik XX a. pirmojoje pusėje. 1932 m. Kauno politechnikos institute atsirado miestų planavimo kursas, o 1944 m. buvo įkurta ir Miestų planavimo katedra. Nuo 1949 m. atsirado galimybė pasirinkti, kokioje katedroje bus atliekamas baigiamasis darbas. Tuo laikotarpiu Lietuvoje susiformavusių miesto planavimo tradicijų dar nebuvo, tad pedagogai rėmėsi žiniomis, kurias įgavo Vakarų Europos mokyklose. 1971 m. katedra, kuri tuo metu vadinta Vilniaus inžinerinio statybos instituto Gyvenviečių planavimo ir tvarkymo katedra, kartu su visu Architektūros fakultetu persikėlė į Vilnių. 1993 m. katedros pavadinimas buvo pakeistas į Urbanistikos katedrą, Vilniaus inžineriniam statybos institutui tapus Vilniaus Gedimino technikos universitetu. Nuo pat įsikūrimo pradžios katedra išaugino gausybę miesto planavimo ir urbanistikos specialistų, joje buvo atliekami urbanistikos krypties tyrimai, kurių metu dėmesys buvo skiriamas gyvenviečių sistemų formavimui(si), miestui, miesto dalims, istoriniams priemiesčiams, viešosios erdvės, kompleksams.

Lietuvos urbanistinių tyrimų kontekste miestovaizdį savo darbuose išskyrė ir aprašė Daunora. Su kolegomis Vyšniūnu ir Kirvaitiene knygoje „Vilniaus miesto vizualinio identiteto apsauga ir plėtros principai“ didelis dėmesys skirtas miesto vizualiniam identitetui ir jo plėtojimo galimybėms. Kalbėdamas apie miesto įvaizdį kuriančias struktūras, autorius su kolegomis išskyrė miestovaizdžio sąvoką, suprantant ją ne abstrakčiai, o priskiriant konkrečias vizualines ir erdvines charakteristikas. Autoriai knygoje išskiria, kad miestovaizdžio struktūras svarbu apibrėžti kvartalų ar sklypų grupės tikslumu, vertinant tiek jų esamą būklę, tiek plėtros ar konversijos perspektyvą (Daunora et al., 2004). Kalbant apie Daunorą galima teigti, kad šio autoriaus darbai itin platus – nuo urbanistinių sistemų, urbanistinio planavimo iki atskirų miesto funkcinų struktūrų ar pavienių funkcinės struktūros elementų. Autorius savo darbuose išskyrė pakopinio miestų planavimo būtinumą, pradedant nuo šalies urbanistinės sistemos karkaso, miesto kaip apgyvendinimo sistemų struktūrinio vieneto, miesto struktūrinių dalių identifikavimo ir baigiant viešosiomis urbanistinėmis erdvėmis. Kalbėdamas apie miesto dalių projektavimo galimybes Daunora teigia, kad erdvinę plano struktūrą kompoziciniu požiūriu lemia gamtinių ir antropogeninių elementų sudėtis, jų ypatumai bei erdvinis išdėstymas (Daunora, 1993).

Daniulaitis (2003) nagrinėjo miestovaizdžio sampratą, svarbą miesto urbanistinei kompozicijai, problematiką Lietuvos teisinėje sistemoje ir praktinėje veikloje. Autorius miestovaizdį įvardina kaip ženklų sistemą, architektūrinį urbanistinį tekstą, perduodantį informaciją, kuri miesto gyventojams bei svečiams padeda atpažinti vietas, orientotis jame. Straipsniuose jis teigė, kad miestovaizdis turi

tapti valstybinio reguliavimo objektu, turi būti atliekami nuolatiniai jo tyrimai ir nustatytas teisinis reguliavimas.

Miestovaizdžių tyrimams Lietuvoje taip pat yra svarbūs Jurkšto darbai. Savo darbuose autorius didžiausią dėmesį skiria miestų istoriniams branduoliams – senamiesčiams, naujos architektūros įvedimo į juos galimybėms. Kalbėdamas apie istorinės aplinkos architektūros savitumo išsaugojimą ir turtinimą, paremtą kūrybiniu perėmimu, autorius įvardina tris būtinuosius kriterijus: aplinkos pažinimą (architektūrinės erdvės dėsningumą išstudijavimas ir saugotinių vertybių nustatymas), aplinkos turtinimo (harmonizavimo) metodų ir būdų sukūrimą ir kūrybinį aplinkos turtinimą – metodų ir būdų pritaikymą praktikoje (Jurkštas, 1994). Jurkštas, aprašydamas miesto kompoziciją, teigia, kad miesto kompozicijos įvertinimas yra pastatų kompozicijos įvertinimas arba, kitaip tariant, kompozicijos nėra, kol miestas nepastatytas (Jurkštas, 1994). Autorius, atlikdamas senamiesčių tyrimus, didelę reikšmę teikia kompleksiniam pastatų vertinimui. Būtent Jurkšto darbus pagal vykdytų tyrimų metodą tam tikra prasme galima lyginti su Cullen, Lynch darbais ir nors autorius savo darbų neišvardijo kaip tiesiogiai dedikuotų miestovaizdžių tyrimams, jie turi didelę reikšmę šio tipo tyrimų kontekste.

Įvairias miesto struktūrinės dalis, susiformavusias skirtingais laikotarpiais, taip pat nagrinėjo Vyšniūnas, Spelskis, Džervus, Dijokienė, Jurevičienė, Motieka. Vyšniūnas savo darbuose išskiria urbanistinės kompozicijos, kompozicinių ir struktūrinių ryšių miestovaizdžių, silueto elementų, nominalaus kadro elementų, panoramos elementų, užstatymo morfotipo bei viešųjų erdvių svarbą miesto struktūros formavimui. Spelskis aprašė miestų sodybinės statybos architektūrą, sodybinio planavimo tipus, sodybinių sklypų suplanavimo variantus, gyvenamųjų namų statybos bruožus. Džervus savo straipsniuose kalba apie masinės statybos gyvenamųjų rajonų fenomeną, jo ištakas ir kryptis, modeliavimo galimybes. Istorinius priemiesčius tyrinėja Dijokienė ir Jurevičienė. Motieka savo straipsnyje yra aprašęs savo kurtą Vilniaus centrinės dalies aukštybinio užstatymo raidos koncepcinį modelį, kurio prioritetas tikslas – Neries upės integravimas į miesto urbanistinę struktūrą. Koncepcijoje yra suplanuota ir užkoduota aukštybinių pastatų išdėstymo logika, siūlomas „architektūrinės kalvos“ kaip kompozicinio miesto audinio komponento modelis (žr. 2 pav.). Ši koncepcinį modelį galima laikyti vienu pirmųjų naujai formuojamą miesto dalies struktūrą

(miestovaizdį) aprašančių darbų XXI a. Lietuvos miestų vystymo kontekste.

Vertinant kultūrinius ir psichologinius aspektus, miestovaizdžius nagrinėjo Povilaitienė. Autorės teigimu, holistinis miestovaizdžio identitetas yra subjektyvus ir objektyvus miestovaizdžio identitetų sintezė. Subjektyvus miestovaizdžio identitetas yra suvokiamas stebėtojų, lemiamas ne tik fizinės apčiuopiamos aplinkos savybių, bet ir žmogaus psichofiziologinių bei emocinių mechanizmų, o štai objektyvus miestovaizdžio identitetas yra objektyvių miestovaizdžio ypatybių (t. y. fizinių apčiuopiamos aplinkos savybių) rinkinys (Povilaitienė, 2022). Povilaitienė nagrinėjo žmonių jausmus tam tikrai vietai, jų sukeltas reakcijas ir išskyrė, kad geresnį vietos jausmo vertinimą lemia geografinė padėtis, fizinė aplinka ir nekilnojamojo turto kainos. Taip pat autorė atliko vietos prasmės tyrimus per vietos prasmės požymių prizmę bei pavienių urbanistinės struktūros elementų, urbanistinių elementų sistemų bei bendrosios struktūros analizę. Povilaitienė atlikti tyrimai atskleidė, kad, sprendžiant miestovaizdžio identiteto klausimus, nėra universalių sprendimų.

Zaleckis savo darbuose kalbėdamas apie miestovaizdį teigia, kad atsižvelgiant į laisvą žmogaus valią ir jos suteikiamą pasirinkimo galimybę bei sociokultūrinę sąmonės kilmę ir iš to kylantį žmogaus poreikių bendrumą, yra tikslinga miestovaizdį formuoti (kiek tai įmanoma) taip, kad jis kuo labiau atspindėtų giluminius kultūrinius procesus ir kuo geriau tenkintų kultūrinius-psichologinius gyventojų poreikius (Zaleckis, 2005). Autorius miestovaizdį lygina su tekstu žvelgdamas iš semiotikos pozicijų.

Apskritai kalbant miestovaizdžio studijos yra kompleksinės. Jos apima vidinių ir išorinių miesto struktūrų vertinimą, kaitos galimybių nustatymą, pavienius miesto urbanistinės struktūros sandarą charakterizuojančius objektus, jų tarpusavio sąveiką. Dėl to didžiosios dalies Lietuvoje veikiančių urbanistinės krypties mokslininkų darbai vienaip ar kitaip yra susiję su miestovaizdžio studijomis, nepriklausomai nuo to, kad miestovaizdis nėra įvardijamas kaip tyrimo objektas (1 lentelė).

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje yra stiprus mokslinis pagrindas miestovaizdžio tyrimams vykdyti. Iki šiol miestovaizdžių tyrimai kryptingai vykdomi miestų morfologijos ir sociologijos kryptyse. Visgi faktiškai nėra bendradarbiavimo tarp mokslinės bendruomenės, valstybės institucijų, praktikuojančių architektų ir visuomenės.

1 lentelė. Lietuvos autorių atliktų tyrimų sąsaja su miestovaizdžių tyrimais

Table 1. The connection between the researches carried out by Lithuanian authors and the studies of townscapes

Autorius	Objektas	Tyrimų kryptis	Sąsaja su miestovaizdžio tyrimais
Miškinis	Gyvenvietė Gyvenvietės istorinė dalis	Lietuvos gyvenviečių istorinės raidos tyrimai Urbanistinio paveldo tyrimai	Konkreto miestovaizdžio (miesto) tyrimai vertinant apibendrintą miesto formą, jo siluetą
Vyšniūnas	Miesto dalis Viešoji urbanistinė erdvė	Miesto vizualinio identiteto elementai, jų vertybinė hierarchija, apsaugos priemonės ir plėtojimo galimybės Urbanistinių viešųjų erdvių, kompleksų tyrimai Urbanistikos mokslo ir studijų tyrimai	Konkreto miestovaizdžio (jo dalių) išorinės ir vidinės fizinės struktūros tyrimai



Autorius	Objektas	Tyrimų kryptis	Sąsaja su miestovaizdžio tyrimais
Spelskis	Miesto dalis	Miesto sodybinių rajonų planavimas	Konkreto miestovaizdžio (jo dalių) išorinės ir vidinės fizinės struktūros tyrimai
Dijokienė	Istoriniai priemiesčiai	Urbanistikos paveldas, istorinių priemiesčių tyrimai	Konkreto miestovaizdžio (priemiesčių) išorinės ir vidinės fizinės struktūros tyrimai
Ramanauskas	Miestas Kaimas	Kultūrinio kraštovaizdžio raida	Konkreto miestovaizdžio (miesto) tyrimai išskiriant užstatytas teritorijas pagal mastelį
Daniulaitis	Miestas Miesto dalis	Miestietiškojo ir gamtinio kraštovaizdžio sąveika, tyrimų poreikis	Kraštovaizdžio, miestovaizdžio tyrimai, jų poreikis šalies mastu
Tiškus	Viešoji urbanistinė erdvė	Aikštė, kaip miesto urbanistinės struktūros viešųjų erdvių dalis, su socialinės funkcijos turiniu	Miestovaizdžių fizinę formą charakterizuojančių aspektų – viešųjų urbanistinių erdvių – tyrimai
Alistratovaitė	Miesto centrinė dalis	Morfologinės struktūros transformacijos miestų centrinėse dalyse Urbanistinių erdvių – viešųjų erdvių tyrimai	Konkreto miestovaizdžio (jo dalių) išorinės ir vidinės fizinės struktūros tyrimai
Povilaitienė	Miesto dalis	Miestovaizdžių identitetas per kultūrinius ir psichologinius aspektus	Holistinis miestovaizdžių vertinimas (vietos jausmas, vietos prasmė ir kt.)
Bučys	Miestas Miesto dalis	Funkcinės ir kompozicinės struktūrų sąveika	Miestovaizdžių fizinę formą charakterizuojančių aspektų tyrimai
Jurevičienė	Istoriniai priemiesčiai	Urbanistikos paveldas, istorinių priemiesčių autentiškumo tyrimai	Konkreto miestovaizdžio (priemiesčių) išorinės ir vidinės fizinės struktūros tyrimai
Vanagas	Gyvenviečių sistema Miestas Miesto dalis	Urbanistikos istorijos ir teorijos tyrimai Metodiniai miestų planavimo pagrindai	Konkreto miestovaizdžio (priemiesčių) išorinės ir vidinės fizinės struktūros tyrimai
Zaleckis	Miestas Miesto dalis	Miesto provaizdžio tyrimai Erdvinės sintaksės taikymas miesto urbanistinėje analizėje	Konkreto miestovaizdžio semiotiniai tyrimai
Šešelgis	Gyvenviečių sistema Gyvenvietė Miestas	Lietuvių liaudies architektūros tyrinėjimai Lietuvos teritorijos bendroji apgyvendinimo koncepcija	Miestovaizdžio kaip geografinio objekto tyrimai
Cirtautas	Miestas	Šiuolaikinių miestų urbanistinė struktūra ir jos kaitos tendencijos – urbanistinė ekspansija	Naujų urbanistinių struktūrų (miestovaizdžių) formavimo(si) tyrimai
Kirvaitienė	Miestas Miesto dalis	Miesto įvaizdžio formavimas	Mentalinio skirtingų miesto dalių suvokimo tyrimai
Motieka	Miesto dalis	Moderniojo centro urbanistinis modelis	Konkreto miestovaizdžio (jo dalių) tyrimai
Mozūriūnaitė	Miestas Miesto dalis	Miesto funkcinės struktūros kaitos ypatumai: funkcinės struktūros mutacijos ir transformacijos miestų centrinėse dalyse	Miestovaizdžių fizinę formą charakterizuojančių aspektų tyrimai
Džervus	Miesto dalis	Masinės statybos gyvenamieji rajonai	Konkreto miestovaizdžio (jo dalių) išorinės ir vidinės fizinės struktūros tyrimai
Juškevičius	Gyvenviečių sistema Miestas	Kompleksinis miestų planavimas Urbanistinės sistemos Miestų susisiekimo sistemos	
Butkus	Miestas Miesto dalis	Kultūrinių funkcijų reikšmė miesto struktūrai	Kultūrinis karkasas gali būti traktuojamas kaip miesto erdvių struktūrų, kartu ir miestovaizdžių, formantas
Grunskis	Viešoji urbanistinė erdvė	Sociokultūrinio konteksto įtaka miesto visuomeninių erdvių formavimui	Miestovaizdžių fizinę formą charakterizuojančių aspektų tyrimai sociokultūriniu aspektu
Jurkštas	Miesto dalis	Miestų istorinių dalių – senamiesčių regeneracijos galimybės	Konkreto miestovaizdžio (jo dalių) išorinės ir vidinės fizinės struktūros tyrimai
Daunora	Gyvenviečių sistema Miestas Miesto dalis Viešoji urbanistinė erdvė	Šalies urbanistinės sistemos, jų tinklas Urbanistinis planavimas ir projektavimas Miestų klasifikacija Miesto vizualinis identitetas, jo apsauga ir principai Urbanistikos mokslas ir studijos Urbanistinių erdvių – viešųjų erdvių tyrimai	Konkreto miestovaizdžio (jo dalių) išorinės ir vidinės fizinės struktūros tyrimai

## Išvados

1. Miestovaizdžio sąvokos supratimas priklauso nuo tyrimų lauko, kuriame atliekami tyrimai: geografijos, architektūros / urbanistikos, sociologijos kryptys ir kt., objekto mastelio (miestas, miesto dalis), objekto suvokimo.
2. Galima išskirti tris miestovaizdžio vertinimo ir formavimo principus – iš išorės, iš vidaus ir analitinį (urbanistinių parametrų analizę).
3. Lietuvoje trūksta ne tik miestovaizdžio sąvokos konkretaus išaiškinimo pagal vykdomų tyrimų lauką, bet ir kitų su urbanistikos mokslu susijusių sąvokų išaiškinimo ir naudojimo.
4. Miesto urbanistinių struktūrų tyrimų lauke miestovaizdį būtų galima apibrėžti kaip miesto struktūrą, susiformavusią tam tikru istoriniu laikotarpiu, tiesiogiai priklausomą nuo politinių, ekonominių ir socialinių sprendimų, kurios fizinę išraišką atspindi charakterizuojančių architektūrinių estetinių aspektų visuma
5. Miestovaizdžio tyrimai architektūros / urbanistikos tyrimų lauke priskiriami miestų morfologijos tyrimams. Šie tyrimai yra kompleksiniai, jungiantys estetinių, meninių, techninių parametrų analizę, istorinius tyrimus, žmogaus jutimini suvokimą.
6. Miestovaizdžių kaip miesto morfologijos tyrimų objekto tyrimų pradžia galima laikyti po Antrojo pasaulinio karo prasidėjusių Miestovaizdžio judėjimą, kuris paskatino mokslinių metodikų kūrimą, praktinių reglamentavimo sistemų įvedimą šalyse.
7. Gilias miestų formavimo tradicijas turinčiose šalyje miestovaizdžio tyrimai ir sukurti metodai yra orientuoti į praktinį pritaikomumą. Tokiose šalyje yra stiprus bendradarbiavimas tarp mokslinės bendruomenės, valstybės institucijų ir praktikuojančių architektų, visuomenės.
8. Faktiškai visus architektūrinius urbanistinius miestų tyrimus ir miestų plėtros idėjas galima tiesiogiai sieti su miestovaizdžio tyrimais, nepriklausomai nuo to, kad miestovaizdis nėra įvardijamas kaip tyrimo objektas.

## Literatūra

Alistratovaitė, I. (2004). *Morfologinės struktūros transformacijos centriniame miesto rajone (Lietuvos pavyzdžiu)* [Daktaro disertacija, Vilniaus Gedimino technikos universitetas]. Vilnius, Lietuva.

Basalykas, A. (2014). *Lietuvos kraštovaizdis*. Vilniaus universitetas.

Conzen, M. R. G. (2004). *Thinking about urban form: Papers on urban morphology, 1932–1998*. Peter Lang.

Cowan, R. (2005). *The dictionary of urbanism*. Streetwise Press.

Cullen, G. (2007). *The concise townscape*. Elsevier, Architectural Press.

Daniulaitis, G. J. (2003). Miestovaizdis ir jo projektavimas. *Urbanistika ir architektūra*, XXVII(1), 3–11.

Daunora, Z., Kirvaitienė, S. ir Vyšniūnas, A. (2004). *Vilniaus miesto vizualinio identiteto apsauga ir plėtros principai*. Technika.

Daunora, Z. (1993). Žvėryno rajono erdvinės ir plano struktūros savitumai bei jų respektavimo problematika. *Mokslo darbai: urbanistika ir rajonų planavimas*, 18, 132–157.

Erten, E. (2009). Thomas Sharp's collaboration with H. de C. Hastings: The formulation of townscape as urban design pedagogy. *Planning Perspectives*, 24(1), 29–49. <https://doi.org/10.1080/02665430802533068>

Goodall, B. (1987). *Dictionary of human geography*. Penguin Books.

Gregory, D., Johnson, R., Pratt, G., Watts, M. J., & Whatmore, S. (2009). *Dictionary of human geography* (5th ed.). A John Wiley & Sons, Ltd., Publication.

Huimin, J., & Ding, W. (2020). Mapping urban public spaces based on the Nollie map method. *Frontiers of Architectural Research*, 10(3), 540–554. <https://doi.org/10.1016/j.foar.2021.04.001>

Jurkštas, V. (1994). *Senamiesčių regeneracija: architektūros harmonizavimo problema*. Technika.

Kristjánsdóttir, S. (2019). Roots of urban morphology. *International Journal of Architecture & Planning*, 7, 15–36. <https://doi.org/10.15320/ICONARP.2019.79>

Lietuvos Respublikos Vyriausybė. (2004). *Nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos kraštovaizdžio politikos krypčių aprašo patvirtinimo“* (2004, gruodžio 1, Nr. 1526). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.246397/gYLecNFUEF>

Lynch, K. (1960). *The image of the city*. The M.I.T. Press, Massachusetts Institute of Technology.

Motieka, S. (2009). Besiformuojančio Vilniaus moderniojo centro urbanistinis modelis. *Urbanistika ir architektūra*, 33(4), 195–210. <https://doi.org/10.3846/13921630.2009.33.195-210>

Povilaitienė, I. (2022). *Miestovaizdžio identiteto vertinimas ir modeliavimas* [Daktaro disertacija, Kauno technologijos universitetas]. Kaunas, Lietuva.

Reeve, A., Goodey, B., & Shipley, R. (2006). Townscape assessment: The development of a practical tool for monitoring and assessing visual quality in the built environment. *Urban Morphology*, 11(1), 25–41. <https://doi.org/10.51347/jum.v11i1.3932>

Serrano, C. M. (2019). A city with a sense back to Kevin Lynch's the image of the city. *Disegno*, 1(5), 209–216.

Short, M. (2004). Regulating the impact of proposals for new tall buildings on the built heritage. *Planning History*, 26(3), 4–10.

Simon, R. D. (1996). Skyscrapers and the New London skyline: 1945–1991. *The Electronic Journal of Architecture*, 5(2).

Solomon, J. R. (1966). Procedures in townscape analysis. *Annals of the Association of American Geographers*, 56, 254–268. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1966.tb00557.x>

Tahalea, S., Novianti, E., & Damarjati, F. X. (2022). *Urban aesthetics analysis with townscape theory approach in architecture photography* (Case study: Jakarta Old Town Core Zone). LePALISSHE. <https://doi.org/10.4108/eai.3-8-2021.2315079>

Tungare, A. (2001). *Le Corbusiers principles of city planning and their application in virtual environments* [Master thesis, School of Architecture Carleton University]. Ottawa.

Vanagas, J. (2008). *Urbanistikos pagrindai: vadovėlis*. Technika. <https://doi.org/10.3846/982-S>

Zaleckis, K. (2005). Kai kurie teoriniai šių dienų megapolio miestovaizdžio formavimo aspektai. *Urbanistika ir architektūra*, XXIX(1), 19–29.

Whistler, W., & Reed, D. (1994). Townscape as a philosophy of urban design. *Urban Design Quarterly*, 52, 15–30.

## **TOWNSCAPE: CONCEPT AND RESEARCH ORIGINS**

**L. Panavaitė**

### **Abstract**

Townscape research in the context of urban morphology research is a new direction. To understand the scope and need of research, first, you need to answer the question of what townscape is and how it can be understood in the context of research of various directions, what is the object being studied. It is important to understand why there was a need for research in such a direction and what influence it had on urban planning and design. The article aims to name the concept of townscape in the eyes of different researchers, to describe the possible ways of understanding and researching the townscape, to reveal the origin and need of townscape research in area of today's urban design. The main goal of the article is to refine the definition of the concept of townscape.

**Keywords:** city, townscape, morphology, concept, urban structure, urban design.